

TOLMIROS SKAPANEAS
HOMENAJE AL PROFESOR
KOSTAS A. DIMADIS

ΤΟΛΜΗΡΟΣ ΣΚΑΠΑΝΕΑΣ
ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗ
ΚΩΣΤΑ Α. ΔΗΜΑΔΗ

Edición de
Isabel García Gálvez y Olga Omatos Sáenz

Vitoria-Gasteiz

2012

© DE ESTA EDICIÓN:
Sociedad Hispánica de Estudios Neogriegos
Vitoria-Gasteiz

TÍTULO ORIGINAL:

Isabel García Gálvez-Olga Omatos Sáenz (eds.), *TOLMIROS SKAPANEAS. Homenaje al profesor K. A. Dimadis / ΤΟΛΜΗΡΟΣ ΣΚΑΠΑΝΕΑΣ. Αφιέρωμα στον καθηγητή Κ. Α. Δημάδη*. Vitoria-Gasteiz, Sociedad Hispánica de Estudios Neogriegos, 2012.

COLABORA: *Susana Lugo Mirón*

MAQUETACIÓN: *Isabel García Gálvez y Augusto de Bago*

ISSN: 1137-7003

DEPÓSITO LEGAL: Gr. 82-97

Ninguna parte de esta publicación, incluido el diseño de la portada, puede ser reproducida, almacenada o transmitida por ningún medio, ya sea eléctrico, mecánico, óptico o reprográfico, sin permiso previamente expreso de las editoras.

Η εξέλιξη της νεοελληνικής αισθητικής και το πρόβλημα της ονοματοθεσίας της

Αθανασία Γλυκοφρύδη-Λεοντσίνη
Πανεπιστήμιο Αθηνών

Στη μελέτη αυτή προβλήματα ονοματοθεσίας της αισθητικής θα διερευνηθούν στο πλαίσιο της ιστορίας της νεοελληνικής αισθητικής, όπως αυτή διαμορφώθηκε στο διάστημα των δυο τελευταίων αιώνων, από τις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα, υπό την επίδραση της ορθολογικής και εμπειρικής φιλοσοφίας, μέχρι την εποχή μας. Θα αναδειχθεί παράλληλα ο προβληματισμός της νεοελληνικής διάνοησης για θέματα που σχετίζονται με τη δημιουργική πράξη αλλά και την αξιολόγηση των τεχνών καθώς και η θέση της νεοελληνικής αισθητικής στο πλαίσιο της δυτικής φιλοσοφικής παράδοσης.

Η αισθητική υπό ευρεία έννοια, δηλαδή ως θεωρία του ωραίου και της τέχνης, έχει τις απαρχές της στον Πλάτωνα και την ελληνική αρχαιότητα, όμως αναπτύχθηκε κυρίως κατά τον 18^ο αιώνα όταν διαμορφώθηκε ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την υποκειμενική πλευρά της εμπειρίας. Υπό στενότερη έννοια, ως φιλοσοφική επιστήμη, ο όρος «αισθητική» δημιουργήθηκε τον 18^ο αιώνα και δηλώνει συνήθως τη συστηματική διερεύνηση προβλημάτων που θέτουν η θεώρηση, η δημιουργία και η αξιολόγηση του ωραίου και γενικότερα του αξιόλογου στη φύση και την τέχνη και μπορεί να λεχθεί πως είναι «η συστηματική, ιστορικά προσανατολισμένη, ανάλυση και ερμηνεία των διαδικασιών της καλλιτεχνικής δημιουργίας και της ανταπόκρισης των αντικειμένων τους, τόσο των φυσικών όσο και των δημιουργη-

μένων από τον άνθρωπο»¹. Όρος τεχνικός, νεολογισμός που προήλθε από την ελληνική λέξη “αίσθηση”, η αισθητική συνδέεται άμεσα με την ενέργεια του αισθάνεσθαι, δηλαδή του κοινωνείν δια των αισθήσεων, και είναι δημιούργημα του 18^{ου} αιώνα οπότε, ως κλάδος της φιλοσοφίας, θεμελιώθηκε και συνδέθηκε με την έννοια του ωραίου καθώς και με την προβληματική του γούστου και γενικότερα της αισθητικής εμπειρίας τόσο από τους εμπειριστές όσο και από τους ορθολογιστές φιλοσόφους οι οποίοι τόνισαν κυρίως την υποκειμενική πλευρά αυτής της εμπειρίας που συνδέεται με το συναίσθημα και την ευαισθησία. Οπωσδήποτε, οι διαφωτιστές ασχολήθηκαν με την ψυχολογική πλευρά της αισθητικής εμπειρίας και με την ψυχολογική ανταπόκριση του εκάστοτε αντιλήπτορα προς τη φύση και τα έργα τέχνης, η οποία προκαλεί τις αισθητικές κρίσεις που στηρίζονται σε κριτήρια αξιολόγησης².

Οι ιστορικοί της αισθητικής διαφωνούν αν η επιστήμη αυτή γεννήθηκε στη Γερμανία, όταν ο Alexander Baumgarten (1714-62) ονόμασε αισθητική την επιστήμη που ασχολείται με τα αισθητά, και ιδιαίτερα με τη διερεύνηση του ωραίου, ή στην Αγγλία, όταν ο Anthony Cooper, τρίτος λόρδος του Shaftesbury (1671-1713) διέκρινε την αισθητική εμπειρία από άλλα είδη εμπειρίας υπογραμμίζοντας τον ανιδιοτελή χαρακτήρα της, ή, τέλος, στην Ιταλία με τον Giambattista Vico (1668-1744) ο οποίος στη *Nuova scienza*, έργο στο οποίο αυτός ανέπτυξε μια επαναστατική θεωρία της ιστορίας απορρίπτοντας την άποψη για τον σταθερό χαρακτήρα της ανθρώπινης φύσης, έδωσε ιδιαίτερη θέση στην ποιητική φαντασία τοποθετώντας την στο ίδιο επίπεδο με την επιστημονική διάνοια. Πάντως η ονοματοθεσία της αισθητικής οφείλεται στον Baumgarten, καθηγητή στο Πανεπιστήμιο της Φραγκφούρτης και μαθητή του Christian Wolff (1679-1754), ο οποίος δημιούργησε τον γνωστό νεολογισμό «αισθητική», έχοντας κατά νου την κυριολεκτική σημασία του όρου, που συνδέεται με την ελληνική λέξη «αίσθηση» και κατά συνέπεια με την αισθητηριακή γνώση και το αίσθημα. Ορίζοντας με τον τρόπο αυτό την επιστήμη που, σε αντίθεση με τη λογική, που διερευνά τις καθαρές και σαφείς ιδέες, εξε-

¹ Βλ. T. Meyer-Greene, *The Arts and the Art of Criticism*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1940.

² Βλ. Α. Γλυκοφρύδη-Λεοντσίνη, *Αισθητική και τέχνη. Κριτικές θεωρήσεις*, Αθήνα, Συμμετρία, 2006, σ. 16 και Της Ιδίας, *Εισαγωγή στην αισθητική*, Αθήνα, Συμμετρία, 2008, σσ. 51 κ.εξ.

τάζει τα αισθητά και ειδικότερα το ωραίο, ο Baumgarten αναφέρθηκε ιδιαίτερα στην «αίσθηση του καλού» και όρισε την αισθητική ως «επιστήμη της αισθητηριακής γνώσης, θεωρία των ελευθεριών τεχνών, κατώτερη γνωσιολογία, τέχνη του αναλογικού λογισμού, τέχνη διαμόρφωσης του γούστου (*scientia cognitionis sensitivae, theoria liberalium artium, gnoseologia inferior, ars pulchre cognitandi, ars analogi rationis, ars formandi gustium*)³. Ο Baumgarten, ακολουθώντας απόψεις του Leibniz, ο οποίος τόνισε τον πρακτικό σκοπό της αισθητικής και την αξία του συναισθήματος, αλλά και του Wolff, που πρώτος θεμελίωσε μια φιλοσοφία των τεχνών⁴, εξέλαβε τις τέχνες ως μέσο δια του οποίου αποκτάται η εμπειρική γνώση, αντίληψη που συνοψίζεται στο γνωστό ορισμό της αισθητικής που ορίζεται από αυτόν ως «*scientia cognitionis sensitivae*»⁵. Οπωσδήποτε, ο Baumgarten είδε την αισθητική ως επιστήμη που συνδέει τις καλές τέχνες με την αισθητηριακή αντίληψη και έχει ως σκοπό την τελειοποίηση της αισθητηριακής γνώσης (*Aesthetices finis est perfectio cognitionis sensitivae, qua talis*, § 14) και ασχολήθηκε ιδιαίτερα με την εμπειρία που προσφέρουν η ποιητική και η ρητορική, η ζωγραφική, ο χορός και η μουσική, λαμβάνοντας κατά κάποιον τρόπο την αισθητική ως πρακτική επιστήμη που στηρίζεται στις αισθήσεις και καθορίζει τους κανόνες της δημιουργίας του έργου τέχνης⁶. Υπ' αυτήν την έννοια η αισθητική ορίζεται από

³ Βλ. σχετικά τη διδακτορική του διατριβή, *Meditationes philosophicae de nonnullis ad poema pertinentibus* (1735), §§ 115-116, και τα έργα του *Metaphysica*, (1739), §§ 519 κ.ε.ξ., και *Aesthetica* (1750-58), §§ 1, 14.

⁴ Ο Wolff χρησιμοποιεί τον όρο «τεχνολογία» (*technologia*) για να καθορίσει τη φιλοσοφία των τεχνών την οποία ορίζει ως «επιστήμη των τεχνών και των έργων της τέχνης» (*scientia artium et operum artis*) ενώ ομιλεί παράλληλα και για την τέχνη της επινόησης (*ars inveniendi*), η οποία εξάγει άγνωστες αλήθειες από γνωστές, στηριζόμενη στον λόγο και την εμπειρία, ούσα αντιστοίχως «*ars inveniendi a priori*» και «*ars inveniendi a posteriori*». Ο Wolff χρησιμοποιούσε άλλωστε την έννοια τέχνη εννοώντας, κατά το πρότυπο της κλασικής παράδοσης, διανοητική δραστηριότητα παραγωγής αντικειμένων και διέκρινε τις τέχνες σε χειρωνακτικές (*artes vulgares*) και ελευθέριας (*artes liberales*). Βλ. σχετικά Frederick C. Beiser, *Diotima's Children. German Aesthetic Rationalism from Leibniz to Lessing*, Oxford University Press, 2009, σσ. 46, 51, 54.

⁵ Baumgarten, *Aesthetica*, Frankfurt an der Oder: Kleyb, 1750, § 1.

⁶ Κατά τους εκπροσώπους της ορθολογικής αισθητικής παράδοσης, όπου εντάσσονται οι Gottsched, Baumgarten, Lessing, Winckelmann, Mendelssohn, η αισθητική εμπειρία έχει απροσδιόριστη διάσταση και η καλλιτεχνική δημιουργία όσο και η κρίση των κριτικών καθορίζεται από κανόνες. Βλ. Frederick C. Beiser, *Diotima's Children. German Aesthetic Rationalism from Leibniz to Lessing*, Oxford University Press, 2009, σ. 65.

αυτόν και ως «τέχνη του στοχάζεσθαι το ωραίο» (*ars pulchre cogitandi*) που έχει ως σκοπό τη δημιουργία του ωραίου αλλά και την καλλιέργεια του ατόμου (*schöner Geist, ingenium venustum*)⁷. Ο Baumgarten, καθόρισε τελικά, στο πλαίσιο του γερμανικού αισθητικού ορθολογισμού, μια επιστήμη που διακρινόταν από την τελειότητα της αισθητηριακής αντίληψης με την οποία γίνεται αντιληπτό το ωραίο, και μαζί με άλλους γερμανούς ορθολογιστές, όπως οι C. Wolff, J. C. Gottsched, J. J. Winckelmann, M. Mendelssohn, G. E. Lessing, έθεσε τις βάσεις για τα κριτήρια της λογοτεχνικής κριτικής, για τη νεότερη ιστορία των τεχνών και για την επιστήμη της αισθητικής.

Ως γνωστόν ο νεολογισμός του Baumgarten, που έχει επικρατήσει μέχρι σήμερα για να οριοθετήσει την περιοχή της φιλοσοφικής αισθητικής η οποία διερευνά μια ιδιαίτερης μορφής εμπειρία, διαδόθηκε στη Γερμανία, όπου χρησιμοποιήθηκε παράλληλα με άλλους όρους, προκάλεσε όμως και αντιδράσεις και θεωρήθηκε όρος ανεπιτυχής, αφού, όπως αναφέρει ο Kant σε υποσημείωση στο έργο του *Kritik der reinen Vernunft* (1787), όπου ορίζει την *υπερβατική αισθητική* «ως επιστήμη όλων των *a priori* αρχών της αισθητικότητας», πως: «Οι Γερμανοί είναι οι μόνοι που χρησιμοποιούν σήμερα τη λέξη *Αισθητική* για να δηλώσουν μ' αυτήν εκείνο που άλλοι ονομάζουν Κριτική της καλαισθησίας. Η ονομασία αυτή βασίζεται σε μια διαψευσμένη ελπίδα που έτρεφε ο εξαιρετος αναλυτικός στοχαστής Baumgarten να υπαγάγη την κριτική θεώρηση του Ωραίου σε ορθολογικές αρχές και να ανυψώσει τους κανόνες της στην περιωπή επιστήμης. Αλλ' η προσπάθεια αυτή είναι άκαρπη. Γιατί οι παραπάνω κανόνες ή τα κριτήρια έχουν ως προς τις κυριότερες πηγές τους απλώς εμπειρικό χαρακτήρα και κατά συνέπεια δεν μπορούν ποτέ να χρησιμεύσουν ως *ωρισμένοι a priori* νόμοι σύμφωνα προς τους οποίους πρέπει να συμμορφώνεται η αισθητική μας κρίση· μάλλον αυτή πρέπει να αποτελέσει την καθαυτό λυδία λίθο για την ορθότητα των κανόνων. Γι' αυτό το λόγο είναι φρόνιμο ή να εγκαταλείψουμε αυτή την ονομασία και να την κρατήσουμε διαθέσιμη για κείνη τη διδασκαλία, που αποτελεί αληθινή επιστήμη (και έτσι θα πλησιάζαμε περισσότερο στη γλώσσα και στο πνεύμα των αρχαίων που είχαν περί πολλού τη διαίρεση της γνώσεως σε αισθητά και νοητά) ή να τη μοιραστούμε μαζί με την

⁷ Ο.π., σσ. 118 κ.εξ.

καθαρά θεωρητική φιλοσοφία και να χρησιμοποιήσουμε την Αισθητική πότε στην υπερβατική και πότε στην ψυχολογική της σημασία»⁸. Ο Kant επέκρινε συνεπώς τον Baumgarten γιατί περιόρισε τη λέξη στην περιοχή της καλαισθησίας και πρότεινε ο όρος αισθητική να χρησιμοποιείται με το αληθινό ετυμολογικό της νόημα, δηλαδή σε αναφορά με την αισθητηριακή αντίληψη, ενώ στην *Κριτική της Κριτικής Δύναμης* (1990) υπαναχώρησε και χρησιμοποίησε τη λέξη με τον τρόπο του Baumgarten. Στην Αγγλία ο όρος «αισθητική» χαρακτηρίστηκε ως «ανόητος σχολαστικός όρος» και μια από τις «άχρηστες προσθήκες» που εισήγαγαν οι Γερμανοί στην ονοματολογία των τεχνών, όπως αναφέρεται το 1842 στη *Εγκυκλοπαίδεια της αρχιτεκτονικής* του Gwilt⁹, ενώ το 1859 ο Sir William Hamilton πρότεινε τον όρο «απολαυστική», από το ελληνικό ρήμα «απολαύειν», για να τονίσει την συγκινησιακή πλευρά της εκτίμησης ενός αισθητικού αντικειμένου έναντι της γνωστικής, αν και ο ίδιος είχε αποδεχθεί τον όρο, αφού παραδέχεται πως «Πέρασε σχεδόν ένας αιώνας από τότε που [...] ο Baumgarten εφάρμοσε τον όρο Αισθητική σε αυτό που αόριστα και περιφραστικά ονομάζουμε Φιλοσοφία της καλαισθησίας, θεωρία των Πέντε τεχνών, Επιστήμη του Ωραίου κτλ. –και ο όρος αυτός είναι σήμερα γενικά αποδεκτός, όχι μόνο στη Γερμανία αλλά και σε όλες τις άλλες χώρες της Ευρώπης»¹⁰. Βέβαια στη Γερμανία ο όρος αισθητική χρησιμοποιήθηκε παράλληλα με τους όρους *Geschmackslehre*, *Kallistik* και *Philosophie des Schönen und der Kunst*, ενώ οι εμπειριοκράτες αισθητικοί που ασχολήθηκαν την ίδια εποχή, κυρίως στην Σκωτία, με θέματα της αισθητικής χρησιμοποίησαν όρους περιφραστικούς, όπως φιλοσοφία του γούστου, αίσθηση ή επιστήμη του ωραίου, θεωρία των πέντε τεχνών, φιλοσοφική κριτική, πρότειναν ακόμη και τον όρο απολαυστική, όπως ήδη σημειώθηκε, ενώ στις αρχές του 20ού αιώνα η αισθητική, ως κλάδος της φιλοσοφίας, περιγράφεται από τον E. Bullough, στις διαλέξεις του 1907 με γενικό θέμα *The Modern Conception of Aesthetics*, ως «η συστηματική με-

⁸ Βλ. Imm. Kant, *Κριτική του καθαρού λόγου*, μτφρ. εισ. και σχ. από Αναστάσιο Γιανναρά, τομ. Α', τεύχ. Ι, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1977, σ. 107.

⁹ Βλ. σχετικά H. Osborne-R. Saw, «Aesthetics as a Branch of Philosophy», *British Journal of Aesthetics*, 1 (1960), σσ. 8-20.

¹⁰ Βλ. *Lectures on Metaphysics*, I, VII, 124. Βλ. σχετικά H. Osborne-R. Saw, «Aesthetics as a Branch of Philosophy», ό.π.

λέτη της αισθητικής συνείδησης, που εκδηλώνεται τόσο στη δημιουργία όσο και στην απόλαυση των έργων τέχνης, του κόσμου της τέχνης σε σχέση με τη συνείδηση του δημιουργού και του παρατηρητή, και, τέλος, της αισθητικής παιδείας ή της αισθητικής συνείδησης, όπως εκφράζεται στη ζωή γενικά»¹¹. Στην εποχή μας η αισθητική ως όρος έχει καθιερωθεί ευρύτατα, όπως αυτό είναι φανερό από τους τίτλους βιβλίων, ονομασίες εταιρειών, συνεδρίων και περιοδικών αισθητικής προβληματικής και μπορεί να λεχθεί πως διακρίνεται πλέον σε φιλοσοφία του αισθητικού, που ασχολείται με την αισθητική εμπειρία και κρίση, και σε φιλοσοφία της τέχνης, που ασχολείται με την αξιολόγηση των έργων τέχνης και τον προσδιορισμό της ουσίας τους αλλά και με θέματα γενικότερης υφής που συνδέονται με τη δημιουργία τους¹².

Οι όροι αισθητική, καλλολογία ή καλλιλογία, φιλοσοφική κριτική, και φιλοσοφία των τεχνών εισήχθησαν στην ελληνική φιλοσοφική ορολογία από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα υπό την επίδραση της δυτικής φιλοσοφικής παράδοσης, η οποία κατεξοχήν καλλιέργησε τον αισθητικό προβληματισμό για το ωραίο στη φύση και στην τέχνη αλλά και για το αισθητικά αξιόλογο, ενώ το ενδιαφέρον για την καλλιτεχνική δημιουργία και την κριτική για τα έργα τέχνης, στο πλαίσιο της ελληνικής καλλιτεχνικής πραγματικότητας, αναδείχθηκε κυρίως κατά τον 20^ο αιώνα. Ο σχετικός με την ιστορική εξέλιξη της νεοελληνικής αισθητικής¹³ προβληματισμός συνδέεται εν μέρει και με το θέμα της ονοματοθεσίας της και αναδεικνύεται στις δύο πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα μέσα από βιβλία ρητορικής και ποιητικής που δημοσιεύονται την εποχή αυτή για να χρησιμεύσουν στην εκπαιδευτική πράξη. Το ενδιαφέρον για τις τέχνες, για το γούστο και τα κριτήριά του, για αισθητικές ποιότητες όπως το ωραίο και το υψηλό, για την καλλιτεχνική ιδιοφυΐα και τη συστηματοποίηση των καλών τεχνών αναπτύχθηκε πράγματι κατά την διάρκεια του νεοελληνικού Διαφωτισμού, όταν οι Νεοέλληνες λόγιοι, ακολουθώντας την ευρωπαϊκή εμπειρία, ενσωμάτωσαν σε βιβλία ρητορικής και ποιητικής αισθητικές θεωρίες που ήταν επικαιρες στη δυτική Ευρώπη σε μια προσπάθεια εκσυγχρονισμού

¹¹ Στο ίδιο.

¹² Βλ. S. Gardner, «Aesthetics» στο *Philosophy. A guide through the subject*, ed. by A. C. Grayling, Oxford, Oxford University Press, 1995, σ. 583.

¹³ Για το θέμα αυτό, βλ. Δ. Ζ. Ανδριόπουλος, *Ιστορία της νεοελληνικής αισθητικής*, εκδ. Πιτσιλός, 2 τόμ., Αθήνα, 2000³.

των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, που προορίζονταν για τα ελληνικά σχολεία, τα οποία παρείχαν την εποχή αυτή ανωτέρα εκπαίδευση στην ευρύτερη περιοχή της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Ερωτήματα που γεννά η αισθητική εμπειρία και η καλλιτεχνική δημιουργία, που συνδέονται και με θέματα ορολογίας και απόδοσης στη νεοελληνική γλώσσα όρων της φιλοσοφικής αισθητικής τίθενται πλέον σε βιβλία ρητορικής τέχνης, όπως αυτά των νεοελλήνων διαφωτιστών Νεόφυτου Βάμβρα¹⁴ και Κωνσταντίνου Βαρδαλάχου¹⁵, καθώς και στα *Γραμματικά* του Κωνσταντίνου Οικονόμου¹⁶, νεοελλήνων διαφωτιστών οι οποίοι, ακολουθώντας το παράδειγμα δυτικοευρωπαίων αισθητικών, ενσωματώνουν θέματα της φιλοσοφικής αισθητικής στα διδακτικά τους εγχειρίδια. Ο Βάμβρας και ο Βαρδαλάχος εισηγήθηκαν πράγματι έναν αισθητικό προβληματισμό στις ρητορικές τους, αντλώντας κυρίως από το έργο του Σκώτου αισθητικού Hugh Blair, *Lectures on Rhetoric and Belles Lettres* (1783), το οποίο συνόψιζε την εμπειρική αισθητική του σκωτικού διαφωτισμού και είχε μεγάλη διάδοση σε όλον τον ευρωπαϊκό χώρο¹⁷, ερανίζοντας παράλληλα επιλεκτικά και από έργα άλλων δυτικοευρωπαίων, κυρίως γάλλων διαφωτιστών στοχαστών.

Πιο συγκεκριμένα, ο γνωστός λόγιος του νεοελληνικού διαφωτισμού Κωνσταντίνος Βαρδαλάχος (1755-1830) στο έργο του *Ρητορική τέχνη*, ακολουθώντας κυρίως τις απόψεις του Hugh

¹⁴ Βλ. *Ρητορική εκ των ενδοξοτέρων τεχνογράφων, αρχαίων και νεωτέρων ερανισθείσα και συνταχθείσα υπό Νεοφύτου Βάμβρα*, τυπογρ. Αγγέλου Αγγελίδου, εν Αθήναις, 1841².

¹⁵ Βλ. *Ρητορική τέχνη συνταχθείσα χάριν της ελληνικής νεολαίας, παρά Κωνσταντίνου Βαρδαλάχου του Αιγυπτίου*, εν Βιέννη, τυπογρ. Ιωάννου Σνίρερ, 1815.

¹⁶ Βλ. *Γραμματικών ή εγκυκλίων παιδευμάτων, Βιβλία Δ' συνταχθέντα υπό Κωνσταντίνου πρεσβυτέρου και Οικονόμου, Διδασκάλου της Φιλολογίας εις το Φιλολογικόν Γυμνάσιον της Σμύρνης και πρώτου Ιεροκήρυκος των Εκκλησιών αυτής*, εν Βιέννη, τυπογρ. Ιωάνν. Βαρθ. Τζβεκίου, 1817.

¹⁷ Το έργο αυτό του Blair μεταφράσθηκε στη γαλλική γλώσσα από τον M. Catwell το 1797 και το 1808 από τον Pierre Prévost, ενώ η ιταλική μετάφραση έγινε από τον Franc. Soave το 1803 και φαίνεται πως χρησιμοποιήθηκε από τους νεοέλληνες στοχαστές. Βλ. σχετικά Α. Γλυκοφρύδη-Λεοντσίνη, *Νεοελληνική αισθητική και ευρωπαϊκός Διαφωτισμός* (1989), Αθήνα, 2008⁴, και Της Ιδίας, «Νεοελληνική αισθητική και ευρωπαϊκός Διαφωτισμός. Οι απαρχές της νεοελληνικής αισθητικής και κριτικής θεωρίας», *Νεοελληνική φιλοσοφία. Πρόσωπα και θέματα*, εκδ. Αφοι Τολίδη, 1993, σσ. 35-77. Βλ. επίσης Α. Glycofrydi-Leontsini, «Neohellenic aesthetics and the European Enlightenment», *Transactions of the Eighth International Congress on the Enlightenment*, The Voltaire Foundation, Oxford, 1991, σσ. 1522-1525.

Blair, αλλά και γάλλων φιλοσόφων όπως οι Voltaire, D'Alembert, Montesquieu, Rousseau, Marmontel, ενσωματώνει το 1815 στη ρητορική του τις αισθητικές αντιλήψεις της αισθητικής του Διαφωτισμού, διατυπώνοντας απόψεις για την «αίσθηση του γούστου», για το ωραίο και το υψηλό, την κριτική και την καλλιτεχνική ιδιοφυΐα¹⁸, απόψεις που ανευρίσκονται και στη ρητορική του Νεόφυτου Βάμβα, ο οποίος, ακολουθώντας τον Blair αλλά και άλλους Σκώτους φιλοσόφους, στη δεύτερη ανανεωμένη έκδοση της ρητορικής του (1841) ομιλεί για «αίσθησιν ή αντίληψιν του ωραίου» αλλά και για «αίσθησιν του κάλλους», αποδίδοντας με τον όρο αυτό την έκφραση «sense of beauty» την οποία χρησιμοποίησαν ο Francis Hutcheson και ο A. Shaftesbury και όχι τη λέξη *taste* την οποία χρησιμοποιεί ο Blair και άλλοι προγενέστεροι αυτού αισθητικοί και φιλόσοφοι, όπως λ.χ. ο David Hume, ο Alexander Gerard, ο Thomas Reid, ο Edmund Burke, εισάγοντας με τον τρόπο αυτό το ελληνικό αναγνωστικό κοινό στην προβληματική του γούστου η οποία υπήρξε κεντρική στις αισθητικές θεωρίες των Σκώτων αισθητικών και καλλολογούντων αλλά και των «νέων ρητορικών», όπως οι A. Smith, G. Cambell, J. Priestley, H. Home, Lord of Kames, T. Sheridan, T. Gibbon, οι οποίοι διαμορφώσαν την αγγλική κριτική θεωρία υποδεικνύοντας στους ρομαντικούς ποιητές και κριτικούς την εκφραστική και συγκινησιακή δύναμη της μεταφορικής και φυσικής γλώσσας¹⁹. Κατά τον ίδιο τρόπο σε θεωρητικά έργα που εντάσσονται στον τομέα της φιλολογίας και των καλών γραμμάτων, όπως τα *Γραμματικά του Κωνσταντίνου Οικονόμου του εξ Οικονόμων (1780-1857)*²⁰, όπου αυτός παρέχει μια αισθητική θεωρία ενσωματωμένη στην προβληματική της ποιητικής, συνδέοντας τη λογοτεχνία με τη

¹⁸ Βλ. *Γραμματικών ή εγκυκλίων παιδευμάτων, Βιβλία Δ' συνταχθέντα υπό Κωνσταντίνου πρεσβυτέρου και Οικονόμου, Διδασκάλου της Φιλολογίας εις το Φιλολογικόν Γυμνάσιον της Σμύρνης και πρώτου Ιεροκήρυκος των Εκκλησιών αυτής, εν Βιέννη, τυπογρ. Ιωάνν. Βαρθ. Τζβεκίου, 1817*. Βλ. επίσης σχετικά Αθανασία Γλυκοφρύδη-Λεοντσίνη, *Νεοελληνική Αισθητική και Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός*, ό. π., σσ. 102 κ.εξ.

¹⁹ Βλ. James Engell, *Forming the Critical Mind. Dryden to Coleridge*, Harvard University Press, 1989, σσ. 194 κ.εξ.

²⁰ Στο ίδιο. Στα «Καλά μαθήματα» εντάσσονται η Φιλολογία, η Ιστορία και η Γεωγραφία ενώ στην ευρυχωρία του όρου προστίθεται και η Φιλοσοφία. Βλ. σχετικά *Λόγιος Ερμής* έτους 1816, τχ. 5, 6/1 και 15 Μαρτίου, άρθρο «Φιλοσοφία», σσ. 87-95. Σχετικά με τους όρους αυτούς βλ. *Λόγιος Ερμής* του έτους 1811 και Α. Γλυκοφρύδη-Λεοντσίνη, *Νεοελληνική αισθητική και ευρωπαϊκός διαφωτισμός*, ό.π.

ρητορική και τη φιλοσοφία, περιλαμβάνονται κεφάλαια σχετικά με το ωραίο και την καλαισθητική αίσθηση, με την τέχνη και τη συστηματική κατάταξη των καλών τεχνών υπό μίαν αρχή, και συγκεκριμένα αυτήν της μίμησης²¹, καθώς και ενότητες *Περί κριτικής και μεγαλοφυΐας*, θέματα με τα οποία ασχολείται κατά τον 18^ο αιώνα κυρίως η φιλοσοφική αισθητική. Πιο συγκεκριμένα, ο Οικονόμος ορίζει την καλαισθησία, ότι κοινώς ονομάζουμε γούστο, ως δύναμη αντιληπτική με την οποία γνωρίζουμε το καλό και το άσχημο και την ονομάζει, παράλληλα, «αισθητική κρίσιν» και «κριτικήν αίσθησιν», ορολογία την οποία επεξηγεί διεξοδικά, αναδεικνύοντας την ευρυμάθειά του αλλά και γνώση της γερμανικής αισθητικής: «αισθητικήν Κρίσιν ή κριτικήν αίσθησιν ονομάζομεν το, αφ'όλα σχεδόν τα πεφωτισμένα έθνη της Ευρώπης λεγόμενον, Gout ή Gusto ή Gesmack, δηλονότι Γεύμα ή Γεύσις. Ότι την λέξιν ούτοι την παρέλαβον εκ του Λατινικού Gustus, είναι φανερόν. Αλλά το Gustus δεν εξελαμβάνετο από τους παλαιούς Λατίνους εις τοιαύτην σημασίαν. Ο Κικέρων και ο Κυντιλιανός την δύναμιν ταύτην την ονομάζουσιν Κρίσιν, *Judicium*, και ο δεύτερος την παρομοιάζει με τον ουρανίσκον του ανθρώπου (Rhet. 6,1)· διότι κατά την σωματικήν γνώσιν και αυτή διακρίνει τα πικρά και τα γλυκαίνοντα και στέφοντα ηθικώς. Εντεύθεν ίσως ορμηθέντες οι νεώτεροι, την ωνόμασαν γεύσιν, ή γεύμα. Και τινές από τους Φιλέλληνας Γερμανούς εφιλοτιμήθηκαν να ονομάσωσι την περί ταύτης επιστήμην με ελληνικό όνομα Γευματολογίαν (Κρίγιος, Krug) [...] Είτε Κρίσιν λοιπόν την ονομάσομεν και ημείς κατά τους Λατίνους, προσθέτοντες και το Αισθητικήν προς μερίκευσιν και σαφήνειαν της λέξεως, είτε Αίσθησιν κατά τον Αλικαρνασσεά Κριτικόν, αντί του άλογον αντιτάξαντες την Κριτικήν, εκφραζόμεθα συμφώνως με τους Παλαιούς, οίτινες δεν εφρόντιζον τόσον να εξηγήσωσι δια μακρών την του καλού αίσθησιν, όσον εσπούδαζον να την δεικνύωσι πραγματικώς εις τα αθάνατα συγγράμματά των»²². Παράλληλα αναφέρεται αυτός και στην «εσωτερικήν αίσθησιν του καλού»²³ την οποίαν ορίζει ως «δύναμιν αντιληπτικήν των καλών και αισχρών, ος έπεται λύπη και ηδονή»²⁴. Οπωσδήποτε,

²¹ Βλ. σχετικά Α. Γλυκοφρύδη-Λεοντσίνη, *Συστήματα καλών τεχνών στη νεοελληνική αισθητική*, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα, 2002, σσ. 26-43.

²² Βλ. *Γραμματικά*, σ. 51.

²³ Στο ίδιο, σσ. 47-48.

²⁴ Στο ίδιο, σσ. 44-45.

η ένταξη της προβληματικής της εμπειρικής αισθητικής του 18^{ου} αιώνα σε έργα νεοελληνικής Ρητορικής και Ποιητικής, τα οποία στην περίπτωση του Οικονόμου, συνδέονται με τη φιλολογική κριτική και τα Καλά Γράμματα (Belles-Lettres), δημιούργησε ενδιαφέρον για την αισθητική η οποία ως όρος που καθορίζει ένα συγκεκριμένο γνωστικό αντικείμενο, ανευρίσκεται σε αναλυτικά προγράμματα της Ιονίου Ακαδημίας αλλά και σε περιοδικά της εποχής. Ωστόσο είναι φανερό από τα ανωτέρω πως και οι τρεις αυτοί νεοέλληνες λόγιοι δεν κάνουν χρήση του όρου αισθητική, ενώ ο Βάμβας χρησιμοποιεί τον όρο «φιλοσοφική κριτική» τον οποίον χρησιμοποιούσαν οι Άγγλοι και σκώτοι αισθητικοί.

Τον όρο ωστόσο «αισθητική» ως προσδιοριστικό συγκεκριμένου γνωστικού πεδίου της φιλοσοφίας χρησιμοποιεί πρώτος ο Κωνσταντίνος Κούμας (1777-1836), ένας από τους σημαντικότερους νεοέλληνες διαφωτιστές που ανήκει στη χορεία των διδασκάλων του Γένους, ο οποίος στον τρίτο τόμο του τετράτομου έργου του *Σύνταγμα Φιλοσοφίας* (Βιέννη, 1812-1818), όπου ασχολείται με θέματα φιλοσοφικής αισθητικής, χρησιμοποιεί τον όρο «αισθητική» παράλληλα με τους όρους «αισθηματική» και «φιλοσοφία ή θεωρία των καλών τεχνών»²⁵. Ο Κούμας, αντλώντας από τη γερμανική φιλοσοφική παράδοση του 18^{ου} αιώνα²⁶, κυρίως από την Αισθητική του Wilhelm Traugott Krug (1770-1842), μαθητή του Kant τον οποίον ο Krug διαδέχθηκε το 1804 στη Φιλοσοφική Σχολή του Königsberg, και θερμό φιλέλληνα, γράφει πως αυτή θεωρείται «επιστήμη των αρχικών νόμων της του αν-

²⁵ Βλ. *Σύνταγμα φιλοσοφίας*, υπό Κ. Μ. Κούμα, Σχολάρχου του φιλολογικού Γυμνασίου της Σμύρνης και Διδασκάλου των Μαθηματικών επιστημών και της Φιλοσοφίας, εις χρήσιν των αυτού μαθητών, 4 τόμ., 1818-1820, τόμος τρίτος, περιέχων *Μεταφυσικήν και Αισθηματικήν*, εν Βιέννη της Αυστρίας, εκ της τυπογραφίας Ιωάννου Σνειζέρου, Βιέννη, 1819, σσ. 153, 154 και 156. Βλ. ειδικότερα Α. Γλυκοφρύδη-Λεοντσίνη, «Η αισθητική θεωρία του Κ. Μ. Κούμα», *Χρονικά Αισθητικής*, 27-28 (1988-89), σσ. 129-156 και Της Ιδίας, *Νεοελληνική φιλοσοφία. Πρόσωπα και θέματα*, ό.π., σσ. 79-120.

²⁶ Η παρουσία της γερμανικής αισθητικής εντοπίζεται στον Σολωμό, αλλά και στον Κ. Στρατούλη, τον Π. Βράϊλα-Αρμένη, τον Α. Ελευθερόπουλο, τον Γ. Βιζυητό, τον Κ. Τσάτσο, τον Ι. Θεοδωρακόπουλο, τον Ε. Παπανούτσο. Βλ. Γ. Βελουδής, *Δ. Σολωμός, Ρομαντική ποίηση και ποιητική. Οι γερμανικές πηγές*, Αθήνα, Γνώση, 1989. Βλ. επίσης Α. Γλυκοφρύδη-Λεοντσίνη, *Συστήματα καλών τεχνών στη νεοελληνική αισθητική*, ό.π., σσ. 43-52, 63 κ.εξ., 115 κ.εξ. και Κ. Ανδρουλιδάκης, «Η παρουσία της γερμανικής αισθητικής στη νεοελληνική σκέψη», *Αισθητική και τέχνη. Διεπιστημονικές προσεγγίσεις στη μνήμη Παναγιώτη και Έφης Μιχαήλ*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 2008, σσ. 27-42.

θρωπίνου πνεύματος ενεργείας, δια της οποίας διακρίνει το αρεστόν ή δυσάρεστον εις τα καλά και τα υψηλά ή τα εκ τούτων σύνθετα ή τέλος τα τούτων αντίθετα. Την ονομάζομεν δε ούτως, επειδή τα μεν πράγματα, περί των οποίων κρίνει, πρέπει να εποπτευθώσιν ή να γείνωσιν αισθητά είτε δια της εξωτερικής είτε δια της εσωτερικής αισθήσεως· αυτή δε κρίνει τα εις ημάς αυτούς εκ τούτων συμβαίνοντα αισθήματα»²⁷. Ο Κούμας δεν υιοθετεί τους όρους «γευματολογία» και «καλλιστική», που προτείνει ο Krug στην αισθητική του, ή «καλλεστοτεχνική», τον οποίο ο νεοέλληνας λόγιος αποδίδει με τον όρο «καλλιτεχνία»²⁸, και τάσσεται υπέρ της δημιουργίας νεολογισμών «...πολλών νεοφανών εις ημάς ιδεών ηναγκάσθην να πλάσω νέα ονόματα...»²⁹, εκφράζοντας τον προβληματισμό του και την αδυναμία του στο να πλάσσει όρους επιτυχείς προς απόδοση ξένων, γι' αυτό παραπαιεί ανάμεσα στους όρους «αισθητική», που ανευρίσκεται στους δύο πρώτους τόμους του έργου του *Σύνταγμα φιλοσοφίας*, και «αισθηματική», που ανευρίσκεται στους δύο άλλους τόμους του ίδιου έργου, δηλ. τους Γ' και Δ'³⁰. Παράλληλα εκφράζει τον προβληματισμό του για το θέμα των μετονομασιών, όπως αυτό φαίνεται και στο χωρίο που ακολουθεί: «αισθητικήν είχα ονομάσει αρχήτερα εις πολλά μέρη την επιστήμην, την οποία στοχασμοί δεύτεροι με κατέπεισαν να μετονομάσω Αισθηματική (ίδε έμπροσθεν σελ. 153)[...] την ονομάζομεν δε ούτως επειδή τα μεν πράγματα, περί των οποίων κρίνει, πρέπει να εποπτευθώσιν ή να γείνωσιν αισθητά είτε δια της εξωτερικής είτε δια της εσωτερικής αισθήσεως αυτή δε κρίνει τα εις ημάς αυτούς εκ τούτων συμβαίνοντα αισθήματα»³¹. Ο Κούμας, που έχει δεχτεί την επίδραση της γερμανικής φιλοσοφίας και μάλιστα των μετακαντιανών W. T. Krug, Jean Paul Richter και Friedrich Bouterwek, γνώριζε την

²⁷ Κ. Κούμας, *Μεταφυσική και αισθηματική στο Σύνταγμα φιλοσοφίας*, τ. 3, Βιέννη, 1819, σ. 153 και σημ.

²⁸ Βλ. W. T. Krug, *Geschmackselehre oder Ästhetik στο System der theoretischen Philosophie*, τ. 3, Königsberg, A. W. Unzer, 1810, σσ. 271 κ.εξ., 276 κ.εξ.

²⁹ Βλ. Κ. Μ. Κούμας, *Μεταφυσική και Αισθηματική*, σσ. στ' και 151 κ.εξ. Βλ. επίσης *Σύνταγμα φιλοσοφίας*, τ. Α', Βιέννη, 1818, σσ. λε', 9 και 203 και Κ. Μ. Κούμας, *Επιστολή προς Φραγκίσκον Μαύρον στο Σύνταγμα φιλοσοφίας*, τ. Α', Βιέννη, 1818 (επανέκδ. με προλεγόμενα και σχόλια από Ν. Ψημμένο, βιβλ. Δ.Ν. Καραβίας, Αθήνα, 1980), σ. μζ'.

³⁰ Βλ. Κ. Μ. Κούμας, *Μεταφυσική και Αισθηματική, Πρόλογος*, τ. Γ', σ. η'.

³¹ Βλ. Κ. Μ. Κούμας, *Μεταφυσική και Αισθηματική*, σσ. θ' και 153. Βλ. επίσης Κ.Μ. Κούμα 5, *Χημεία του Αρδήτου*, Βιέννη, 1807, σσ. λβ'-μγ'.

Αισθητική του Baumgarten, και επηρεασμένος από την καντιανή φιλοσοφία εισάγει στον ελλαδικό χώρο ένα νέο γνωστικό αντικείμενο, το οποίο επιθυμεί να καταστήσει γνωστό στη νεολαία της Ελλάδας και να συντελέσει στην αισθητική αγωγή της. Αυτό επισημαίνεται και στην παρουσίαση του τετράτομου έργου του *Σύνταγμα φιλοσοφίας στον Λόγιο Ερμή* όπου αναφέρεται πως «αυτός καλώς ποιών, συμπεριέλαβε και αντικείμενα τα οποία έχουν πάρα πολλή μεγάλην σχέσιν με την φιλοσοφίαν, και μέχρις της σήμερον ή χωριστά επραγματεύοντο, ή δεν εσχημάτισαν εν όλον επιστημονικόν, λ.χ. η Αισθητική, η Παιδαγωγία και αυτή η καθολική Γραμματική»³². Ο ίδιος, ενώ χρησιμοποιεί τον όρο αυτό, προβαίνει παράλληλα στον παραδοσιακό χωρισμό μεταξύ θεωρητικής και πρακτικής αισθητικής, ακολουθώντας τον Krug, διακρίνοντας την «καθαρά αισθηματική», η οποία ασχολείται με τη θεωρία του ωραίου και του υψηλού, από την «εφαρμοσμένη» ή από την «καλλιτεχνία», η οποία συνιστά θεωρία των καλών τεχνών³³. Ο ίδιος, χρησιμοποιεί τον όρο «αισθητική» παράλληλα με τον όρο «φιλοσοφία ή θεωρία των καλών τεχνών», και «αισθηματική», υιοθετεί τους όρους «αισθηματική κρίσις» και «αίσθησις του αρέσκοντος»³⁴, ομιλεί «περί της του καλού και του υψηλού κρίσεως»³⁵ την οποίαν διακρίνει σε υπερβατική και εμπειρική³⁶, αναφερόμενος στο γούστο το οποίο είναι μια πρωτότυπη και συνάμα επίκτητη ικανότητα του ανθρώπου, και, κατά το παράδειγμα του Krug, μας δίνει την πρώτη συστηματική αισθητική η οποία ασχολείται με προβλήματα που αφορούν την αισθητική αντίληψη και την καλαισθησία, τις αισθητικές ποιότητες και τις αισθητικές κρίσεις, τη συστηματική κατάταξη των τεχνών και την καλλιτεχνική μεγαλοφυΐα, την οποία ο Κούμας ονομάζει πνεύμα και δαιμόνιον αποδίδοντας έτσι τον όρο *genius*³⁷, ενώ παράλληλα αναφέρεται και στην αξία της «αισθηματικής αγωγής» η οποία οφείλει να περιλαμβάνει «όλας τας προπαρασκευάς και ασκήσεις με τας οποίας αναπτύσσεται η ακριβής αίσθησις και κυρίως η κρίσις του υψη-

³² Βλ. *Λόγιος Ερμής*, 1818, σ. 415.

³³ *Σύνταγμα φιλοσοφίας*, τ. Δ', σσ. 225 κ. εξ.

³⁴ Στο ίδιο, σ. 154.

³⁵ Στο ίδιο, σ. 218.

³⁶ Στο ίδιο, σσ. 220-221.

³⁷ Κ. Μ. Κούμας, *Σύνταγμα φιλοσοφίας*, τόμ. πρώτος, περιέχων Εμπειρικήν Ψυχολογίαν, σ. 99.

λού»³⁸. Ο νεολογισμός «αισθηματική», αν και κυριολεκτικός, δεν υιοθετήθηκε από τους μεταγενέστερους νεοέλληνες στοχαστές παρά μόνο από τον Ανδρέα Κάλβο, όπως γίνεται φανερό από τις παραδόσεις του στην Ιόνιο Ακαδημία του έτους 1840-41 στις οποίες αυτός παραφράζει θέματα γνωσιολογικά, ηθικά και αισθητικά από τα έργα του σκώτου φιλοσόφου T. Reid³⁹.

Ο όρος αισθητική εισάγεται συνεπώς στην ελληνική ορολογία μαζί με άλλους όρους στις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα και καθιερώνεται, αν και στα μέσα του 19^{ου} αιώνα χρησιμοποιείται παράλληλα με τον όρο καλλιλογία ή καλλολογία, όπως αυτό είναι φανερό στα έργα του Κωνσταντίνου Στρατούλη και του Πέτρου Βράιλα-Αρμένη. Συγκεκριμένα, ο Λευκαδίτης κληρικός Κωνσταντίνος Στρατούλης (1814-1892), συγγραφέας του πρώτου συστηματικού εγχειριδίου αισθητικής που εκδόθηκε στη γλώσσα μας, υιοθέτησε τους όρους Αισθητική και Καλλιλογία ταυτόχρονα, όπως χαρακτηριστικά δηλώνεται αυτό στον τίτλο του έργου του που επιγράφεται *Δοκίμιον Καλλιλογίας ήτοι Στοιχεία Αισθητικής* (1856)⁴⁰, επηρεασμένος ενδεχομένως από τους αντίστοιχους γερμανικούς όρους Kallistik και Aesthetik. Κατά τον Στρατούλη, ο οποίος στην αισθητική του, κατά τρόπο εκλεκτικό, συνενώνει στοιχεία της γερμανικής αισθητικής με αντίστοιχα της αγγλικής και της σύγχρονης του γαλλικής αισθητικής, η αισθητική είναι «η περί του καλού επιστήμη και η φιλοσοφία των ωραίων τεχνών»⁴¹, ορισμός που ενθυμίζει τον Hegel και τον Jouffroy. Χαρακτηριστικά αυτός ευθύς εξαρχής σημειώνει: «Διά του όρου Αισθητική εννοούμεν τήν περί του καλού επιστήμην και

³⁸ Κ. Μ. Κούμας, *Σύνταγμα φιλοσοφίας, τόμος τέταρτος, περιέχων πρακτικήν Φιλοσοφίαν, ήγουν Περί Δικαίου, Ηθικήν Θεολογίαν και επίμετρον αυτών την Παιδαγωγίαν*, Εκ της τυπογραφίας Ιωάννου Σνειερέου, Βιέννη, 1820, σσ. 312-313.

³⁹ Βλ. Ανδρέα Κάλβου, *Μαθήματα φιλοσοφίας, Πανεπιστημιακές παραδόσεις στην Ιόνιο Ακαδημία, Κέρκυρα 1840-41*, πρώτη έκδοση από τις σημειώσεις του ιεροσπουδαστού Θεοκλήτου Θ. Αλιπράντη με ερμηνευτική εισαγωγή υπό Π. Δ. Αλιπράντη, εκδ. Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα, 2002, σ. 158. Για την ταύτιση των παραδόσεων αυτών με το έργο του Thomas Reid, βλ. Α. Γλυκοφρύδη-Λεοντοσίνη, «Γλώσσα και αλήθεια στην ποίηση του Α. Κάλβο», *Νεοελληνική φιλοσοφία. Πρόσωπα και θέματα*, Αφοι Τολίδη, Αθήνα, 1993, σσ. 295-309.

⁴⁰ *Δοκίμιον Καλλιλογίας ήτοι Στοιχεία Αισθητικής*, υπό Κωνσταντίνου Ιερομονάχου Στρατούλη, Διευθυντού του Δευτερεύοντος Σχολείου Ζακύνθου, έκδ. υπό Σεργίου Χ. Ραφτάνη, εν Ζακύνθω, τυπογρ. Παρνασσός, 1856.

⁴¹ *Δοκίμιον καλλιλογίας*, σ. 1.

τήν φιλοσοφίαν των τεχνών. Η λέξις αισθητική παραγομένη εκ του ρήματος αισθάνομαι ήθελεν εφαρμόζεσθαι μάλλον εις την θεωρία της αισθητικότητας· αλλ' υπό της χρήσεως καθιερώθει ίνα σημάνη τήν ιδιαίτεράν επιστήμην την διαλαμβάνουσαν περί του πως αναπτύσσονται εν τω ανθρώπω αι διανοητικάί δυνάμεις, υπό τήν έποψιν του αισθάνεσθαι τό καλόν ή ωραίον και αντιλαμβάνεσθαι τούτου, και τινί τρόπω η ιδέα του ωραίου, όπερ είναι αποκλειστική του ανθρώπου κληρονομιά και νομή των τεχνών, λαμβάνει υπόστασιν»⁴².

Συστηματικά με την αισθητική και γενικότερα με προβλήματα που σχετίζονται με τις καλές τέχνες ασχολείται στον 19^ο αιώνα ο κερκυραίος φιλόσοφος Π. Βράιλας-Αρμένης (1812-1884) ο οποίος εμπνέεται από τον πνευματοκρατικής υφής εκλεκτικισμό του V. Cousin και των μαθητών του, κυρίως από το έργο του Ch. Lénêque και του Th. Jouffroy⁴³. Ο Βράιλας θεωρεί το ωραίο ως κύρια έννοια κάθε αισθητικού προβληματισμού και την εξετάζει τόσο ιστορικά όσο και συστηματικά, ενώ παράλληλα εξετάζει τις έννοιες του υψηλού και του χαρίεντος που τις θεωρεί ως ιδιαίτερες ή ειδικές περιπτώσεις της παρουσίας του ωραίου που επιτρέπουν, κάτω από ορισμένες συνθήκες, τον ακριβέστερο καθορισμό του κάλλους. Η αισθητική είναι κατ' αυτόν καλολογία, φιλοσοφία δηλαδή ή επιστήμη του ωραίου, όπως την ήθελε ο Lénêque και συνδέεται με «την γενική των τεχνών θεωρία»⁴⁴. Ο ίδιος, προσπαθώντας να ορίσει την αισθητική, που ως φιλοσοφία του ωραίου έχει σαν αντικείμενό της το κάλλος, δηλαδή το ωραίο, σημειώνει ότι «η αισθητική ή καλολογία βάσιν έχουσα την έννοιαν του καλού, θεωρεί αυτό και εν φύσει και εν τέχνη, και την δια των νοητικών δυνάμεων αντίληψιν και γνώσιν και την δια της καλλιτεχνίας δημιουργίαν αυτού, και τους διαφόρους κλάδους της παραγωγής του καλού θεωρούσα, ενδεικνύει και

⁴² Στο ίδιο.

⁴³ Πβ. E. Moutsopoulos, *Le problème du beau chez Pétros Vrailas-Arménis*, Publication des Annales de la Faculté des Lettres, Ophrys, Aix en Provence, 1960. Πβ. επίσης E. Μουτσόπουλος, «Η φιλοσοφία εις τα Επτάνησα. Μια προνομιούχος στιγμή», *Παρνασσός* 6 (1964), σσ. 313-322 και Του Ιδίου, «Μια λησμονημένη ελληνική αισθητική», *Παρνασσός*, 4 (1962), σσ. 181-186 και «Η αισθητική του Π. Βράιλα-Αρμένη», *Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση*, 5 (1985), τεύχ. 2.

⁴⁴ Ch. Lénêque, *La science du beau, étudiée dans ses principes, dans ses applications et dans son histoire*, 2 τόμοι, Paris, Durand, 1861. Βλ. σχετικά Π. Βράιλας-Αρμένης, «Περί καλού», *Φιλοσοφικά έργα*, έκδ. από E. Μουτσόπουλο-Α. Γλυκοφρύδη-Λεοντσίνη, *Corpus*, Αθήναι, 1973, τ. 4Α, σ. 211.

την κοινήν αυτήν αρχήν και την ιδίαν εκάστου φύσιν, τας περί αυτών θεωρίας επιβεβαιούσα δια της εν τόπω και χρόνω ιστορικής αυτών αναπτύξεως»⁴⁵.

Το ενδιαφέρον για την αισθητική και τα προβλήματά της αναπτύχθηκε σε όλο το εύρος του 19^{ου} αιώνα, όπως αυτό είναι φανερό από άρθρα, δοκίμια και βιβλία στα οποία οι Νεοέλληνες διανοούμενοι εκθέτουν τους αισθητικούς και περί τέχνης προβληματισμούς τους που αντανακλούν κυρίως τις επιδράσεις που αυτοί έχουν υποστεί από άλλες ευρωπαϊκές χώρες, λόγω των σπουδών τους σε αυτές⁴⁶. Στον 20^ο αιώνα το ενδιαφέρον αυτό αναδείχθηκε εντονότερο μέσα από τη συστηματική ενασχόληση όχι μόνο των διανοουμένων αλλά και των φιλοσόφων, των καλλιτεχνών και των τεχνοκριτικών⁴⁷. Ο προβληματισμός τους γύρω από τα φαινόμενα της τέχνης και γενικότερα γύρω από ερωτήματα που θέτει η παραδοσιακή φιλοσοφική αισθητική ανταποκρίνεται τόσο στις δικές τους αναζητήσεις όσο και στις εκπαιδευτικές και πνευματικές ανάγκες της χώρας. Προβλήματα ονοματοθεσίας δεν τους απασχολούν μια και έχει πλέον διαμορφωθεί η νεοελληνική γλώσσα και έχει ενσωματώσει νεολογισμούς αποδίδοντας συχνά τους ξένους όρους με λέξεις από το πλούσιο οπλοστάσιο της αρχαίας ελληνικής. Θα αναφερθώ εδώ ωστόσο σε ορισμένους εξ αυτών επιλεκτικά για λόγους συντομίας για να δώσω μια σύντομη εικόνα της εξέλιξής της.

Ο Θεόφιλος Βορέας (1873-1954), καθηγητής της φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και ιδρυτής του πρώτου ψυχολογικού εργαστηρίου της Ελλάδας, φιλόλογος, λογοτέχνης και ποιητής, αφιέρωσε στο τρίτομο έργο του *Ακαδημικά* ένα σύντομο κεφάλαιο για την αισθητική, διερευνώντας ορισμένα από τα προβλήματά της, όπως η καλαισθητική συνείδηση, η καλαισθητική απόλαυση και κρίση και η καλλιτεχνική δημιουργία. Εδώ σημειώνει ότι η υιοθέτηση του όρου αισθητική είναι δυνατό να χαρακτηριστεί εύστοχη, γιατί λέξεις όπως «αίσθησις» και «ευαίσθητος» χρησιμοποιούνταν ήδη από την αρχαιότητα στην ελ-

⁴⁵ Στο ίδιο.

⁴⁶ Βλ. γενικότερα Α. Γλυκοφρύδη-Λεοντοσίνη, *Συστήματα καλών τεχνών στη νεοελληνική αισθητική*, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα, 2002 και Δ. Ανδριόπουλος, *Ιστορία της νεοελληνικής αισθητικής*, ό.π.

⁴⁷ Για μια σύντομη επισκόπηση της νεοελληνικής αισθητικής στο πλαίσιο του πρώτου μισού του 20^{ου} αιώνα, βλ. R. Bayer, *L'esthétique mondiale au XXe siècle*, Presses Universitaires de France, Paris, 1961, σσ. 112-118.

ληνική γλώσσα με ευρύτερη και στενότερη σημασία, με την δεύτερη μάλιστα σημασία δήλωναν την αίσθηση του καλού που ταυτίζεται με την αισθητική αντίληψη. Με αυτή, άλλωστε, τη σημασία, συμπληρώνει αυτός, ότι χρησιμοποιείται η λέξη ευαίσθητος, από τον Πλάτωνα στους *Νόμους* («ευαίσθητους περί τέτους ρυθμούς καί τάς των αρμονιών συστάσεις») και η φράση «αίσθησις περί λόγους» από τον Διονύσιο Αλικαρνασσέα (Ισοκρ. και Δημοσθ. συγκ., § 32). Ωστόσο οφείλω να πω πως η αισθητική του δεν έχει μελετηθεί ούτε άλλωστε και του Φίλιππου Ιωάννου (1796-1880) καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Αθηνών ο οποίος είχε σπουδάσει στο Μόναχο και δίδασκε Ελληνική φιλολογία και Φιλοσοφία (1839-1880). Και οι δυο δίδαξαν Αισθητική στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, ωστόσο οι παραδόσεις τους παραμένουν ανέκδοτες⁴⁸.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι η περίπτωση του Θεοδόσιου Μουστοξύδη (1890- 1972)⁴⁹, γόνου της γνωστής οικογένειας της Λευκάδας, ο οποίος εισηγήθηκε στην Ελλάδα των αρχών του 20^{ού} αιώνα την «αντικειμενική» και «επιστημονική» αισθητική. Στα έργα του *Αισθητικά προβλήματα* (1939), *Αισθητικό Τρίπτυχο* (1954) και *Αντικειμενική αισθητική* (1960) δείχνει την προτίμησή του στους γενικούς όρους αισθητική και αισθητικός και υποστηρίζει ότι η αισθητική στηρίζεται στην ψυχολογία⁵⁰. Ο Μουστοξύδης, που θεωρείται κύριος εκπρόσωπος στην Ελλάδα της πειραματικής αισθητικής που καθιέρωσε ο Fechner, ανέπτυξε μια θεωρία της «αισθητικής αγωγής», υπό την έννοια της αισθητικής στάσης και απόστασης. Επηρεασμένος από τον γαλλικό θετικισμό και γενικότερα από τη γαλλική φιλοσοφική παράδοση, μελέτησε τα καλλιτεχνικά φαινόμενα ως φαινόμενα της ψυχικής και κοινωνικής ζωής και επιδίωξε να τα εξηγήσει με μεθόδους και αρχές της ψυχολογίας και της κοινωνιολογίας, κυρίως με βάση την επαγωγική μέθοδο. Γι' αυτόν η αισθητική συνιστά «την υποκειμενική συλλογή των επιμέρους γεγονότων», την καταμέτρηση, την ταξινόμηση, και σύνδεση των διαπιστώσεων και τέλος, την συναγωγή συμπερασμάτων». Με τον τρόπο αυτό εισηγείται την «επιστημονική αισθητική» στην Ελλάδα.

⁴⁸ Για τις αντιλήψεις του Βορέα, βλ. Α. Γλυκοφρύδη-Λεοντσίνη, *Συστήματα καλών τεχνών στη νεοελληνική αισθητική*, ό.π., σ. 50.

⁴⁹ Για την αισθητική του Θ. Μουστοξύδη, βλ. Α. Γλυκοφρύδη-Λεοντσίνη, *Συστήματα καλών τεχνών στη νεοελληνική αισθητική*, ό.π., σσ. 167-224.

⁵⁰ Βλ. Θ. Μουστοξύδης, *Στοιχεία αισθητικής*, Ελευθερουδάκης, Εν Αθήναις, 1922, σ. 22.

Η ίδια προτίμηση στον όρο αισθητική φαίνεται και στα έργα του Ιωάννη Θεοδωρακόπουλου, του Κωνσταντίνου Τσάτσου και του Ευάγγελου Παπανούτσου, που έχουν ασχοληθεί ειδικά με αυτήν. Συγκεκριμένα, ο Ι. Θεοδωρακόπουλος (1900-1981), στο πλαίσιο της ιδεαλιστικής αισθητικής του αναπτύσσει τις περί αισθητικής και τέχνης αντιλήψεις του, στο έργο του *Εισαγωγή στη φιλοσοφία* και συγκεκριμένα στον τρίτο τόμο, όπου ασχολείται με τη γνωσιολογία, την ηθική φιλοσοφία και την αισθητική⁵¹, ακολουθώντας μια ιστορική επισκόπηση και ανάλυση προσώπων και θεμάτων, αρχόμενος από την αισθητική θεωρία του Πλάτωνα, και εκτεινόμενος στην αισθητική του Αριστοτέλη, του Πλωτίνου, του Αυγουστίνου και του Θωμά, αλλά και της αναγέννησης και της εποχής των φώτων και ιδιαίτερα στην αισθητική του Καντ και άλλων γερμανών αισθητικών, όπως ο Hegel, ο Schiller, ο Schopenhauer, μια προσέγγιση που περιλαμβάνεται στο ένατο βιβλίο του εν λόγω τόμου και εκτείνεται σε 10 κεφάλαια, όπου περιέχεται και ανάλυση για μια θεωρία της τέχνης και των εικαστικών τεχνών, προβληματισμός που επεκτείνεται και στα *Μαθήματα φιλοσοφίας της τέχνης* (1977). Ο ίδιος επικεντρώνει το ενδιαφέρον του στην έννοια του κάλλους, το οποίο θεωρεί ως αρχή ή αιτία που επιδρά στον πραγματικό κόσμο και ως ταυτόσημο με το αγαθό και το αληθές, και υιοθετεί τόσο τον όρο Φιλοσοφία της τέχνης (1939) όσο και τον όρο Αισθητική (*Εισαγωγή στη Φιλοσοφία*, 1975) την οποία ορίζει ως φιλοσοφική επιστήμη, που «ερμηνεύει την ουσία και το νόημα των αισθητικών φαινομένων, τα οποία είναι είτε φυσικά είτε έργα τέχνης που ενσαρκώνουν και παρουσιάζουν το ωραίο, την ομορφιά»⁵². Κατ' αυτόν «αισθητικά είναι τα φαινόμενα εκείνα, είτε είναι φυσικά είτε έργα τέχνης, που ενσαρκώνουν και παρουσιάζουν το ωραίο, την ομορφιά, όπως λογικά είναι όσα φανερώνουν την αλήθεια και ηθικά εκείνα που πραγματοποιούν την ηθική αξία του ανθρώπου [...] αισθητικά λοιπόν φαινόμενα ή αντικείμενα είναι εκείνα που είναι φορείς αισθητικών αξιών και γενικώς εκείνα που ενσαρκώνουν την ομορφιά και αισθητική ή φιλοσοφική εκείνη επιστήμη η οποία έρχεται να ερμηνεύσει την αξία αυτής της ομορφιάς, όπως η Λογική ερμηνεύει την αξία που λέ-

⁵¹ Ι. Ν. Θεοδωρακοπούλου, *Εισαγωγή στη φιλοσοφία*, τ. Γ', Γνωσιολογία, Ηθική, Αισθητική, Αθήνα, 1975, σσ. 395-636.

⁵² Στο ίδιο, σ. 396.

γεται αλήθεια και η Ηθική την αξία που λέγεται ήθος»⁵³ και επισημαίνει πως η αισθητική ερμηνεύει παράλληλα την συμπεριφορά του ανθρώπου προς την αισθητική αξία. Είναι χαρακτηριστικό πάντως πως αρχίζει την αισθητική του επισημαίνοντας ότι είναι «τεχνικός φιλοσοφικός όρος που εισήγαγε στη φιλοσοφία κατά τον 18^ο αιώνα ο Α. C. Baumgarten»⁵⁴. Ο Κ. Τσάτσος στα *Δοκίμια Αισθητικής και Παιδείας*⁵⁵ δεν ασχολείται με θέματα ονοματοθεσίας, ούτε προβαίνει σε μια ιστορική επισκόπηση αισθητικών θεωριών, αλλά με συγκεκριμένα αισθητικά προβλήματα που συνδέονται και με τη θεωρία της τέχνης. Ασχολείται ιδιαίτερα με την αισθητική συγκίνηση και ευαισθησία, την αισθητική κρίση, την αισθητική συνείδηση, τις αισθητικές αρχές, και κυρίως με μια κριτική αποτίμηση της μοντέρνας τέχνης, εικαστικής και ποιητικής.

Ο Ευάγγελος Παπανούτσος (1900-1982) εκθέτει τις αισθητικές του αντιλήψεις αρχικά στο έργο του *Τριλογία του πνεύματος*, (Αισθητική, Ηθική, Γνωσιολογία, 1928), όπου ασχολείται με την τέχνη, την ηθική και την επιστήμη, για να διατυπώσει κατά τρόπο συστηματικό, με μέθοδο κριτική και σκέψη καθαρά διαλεκτική, μια εισαγωγή στην αισθητική, που έχει και το καταστατικό θεωρίας, στο συνθετικό του έργο *Αισθητική* (1948). Ο Παπανούτσος υιοθετεί τον όρο αισθητική, την οποία θεωρεί ως κριτική ενέργεια του φιλοσοφικού στοχασμού που προσπαθεί να συλλάβει και να εξηγήσει την ουσία του καλού και της τέχνης καθώς και τις σχέσεις αυτής της λειτουργίας προς τις άλλες πνευματικές εκδηλώσεις⁵⁶, ενώ παράλληλα χρησιμοποιεί και τον όρο φιλοσοφική καλολογία, όπου η χρήση του όρου φιλοσοφική είναι απαραίτητη, αν λάβουμε υπόψη μας ότι σύγχρονοι μελετητές της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας χρησιμοποιούν τον όρο Νεοελληνική Καλολογία για να δηλώσουν μ' αυτόν την αισθητική του λόγου. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα θέματα που αναλύει στο βιβλίο του «Αισθητικά προβλήματα», το οποίο μπορούμε να το αξιολογήσουμε σε σχέση με τα «Αισθητικά και φιλοσοφικά μελετήματα» του Κ. Γεωργούλη. Την ίδια περίπου εποχή δημοσιεύεται και το αξιόλογο έργο *Ιστορία των αισθητικών θεωριών* του Αρ. Καμπάνη (1963) αλλά και η *Αισθητική* του Α. Προ-

⁵³ Στο ίδιο.

⁵⁴ Στο ίδιο, σ. 395.

⁵⁵ Βλ. *Δοκίμια Αισθητικής και Παιδείας*, Δίφρος, Αθήνα, 1960.

⁵⁶ Βλ. Ε. Παπανούτσος, *Αισθητική*, Αθήνα, 1948 (3^η έκδ. 1956).

κοπίου και ιδρύεται η Ελληνική Εταιρεία Αισθητικής (1960) με αφορμή τη σύγκληση του Δ' Διεθνούς Συνεδρίου Αισθητικής στην Αθήνα. Παράλληλα εκδίδεται από το 1962 το Ετήσιο Δελτίο της Ελληνικής Εταιρείας Αισθητικής, τα *Χρονικά Αισθητικής*, το οποίο εκδίδεται απρόσκοπτα μέχρι σήμερα, περιοδικό που συνέβαλε στην ανάπτυξη της αισθητικής στην Ελλάδα του 20^{ού} αιώνα⁵⁷, και αναδεικνύεται ως εκ τούτου η υπερίσχυση του όρου αισθητική έναντι του όρου φιλοσοφία της τέχνης, οπότε δεν πρέπει να τίθεται και το ερώτημα «Αισθητική ή Φιλοσοφία της Τέχνης;» μια και ο όρος αισθητική έχει καθιερωθεί διεθνώς ως ο πλέον ακριβής για να οριοθετήσει μια ευρεία περιοχή φιλοσοφικού στοχασμού.

Η λέξη αισθητική και τα παράγωγά της απαντούν σε τίτλους των έργων του Παναγιώτη Μιχελή (1903-1969), καθηγητή του Μετσόβιου Πολυτεχνείου, από τα ιδρυτικά μέλη και πρώτο πρόεδρο της Ελληνικής Εταιρείας Αισθητικής, η οποία από το 1962 εκδίδει το περιοδικό *Χρονικά Αισθητικής*⁵⁸. Ο Μιχελής, εκτός από το έργο του *Η Αρχιτεκτονική ως τέχνη* (1940) που στηρίζεται σε μια γενική φιλοσοφία της τέχνης, τις αισθητικές του αντιλήψεις εκθέτει στο έργο του *Αισθητική θεώρηση της βυζαντινής Τέχνης* (1946), το οποίο οδήγησε σε αναθεώρηση των αντιλήψεων που επικρατούσαν στην Ευρώπη για την βυζαντινή τέχνη, αλλά και στα έργα του *Η αισθητική της αρχιτεκτονικής του μπετόν αρμέ* (1955), *Βιομηχανική αισθητική και αφηρημένη τέχνη* (1959), *Αισθητικά θεωρήματα* (3 τόμοι, 1970) στα οποία συμπυκνώνεται ένα πολύμορφο αισθητικό έργο, υπόδειγμα μιας αυστηρά θεμελιωμένης επιστημονικής αισθητικής. Η χρήση του όρου αισθητική και αισθητικός γίνεται απ' αυτόν με τόση ευρύτητα ώστε να φαίνεται, όπως παρατηρεί ο αισθητικός Η. Osborne, ότι ακόμα και το ωραίο το υπάγει στη λέξη «αισθητικός», όπως λ.χ. σε διατυπώσεις όπως η ακόλουθη:

⁵⁷ Βλ. σχετικά Α. Γλυκοφρύδη-Λεοντσίνη, «Τα 'Χρονικά Αισθητικής' και η αισθητική στην Ελλάδα του εικοστού αιώνα», *Αισθητική και τέχνη, Κριτικές θεωρήσεις*, εκδ. Συμμετρία, 2006, σσ. 333-354 (πρώτη δημοσίευση του άρθρου αυτού, που ανακοινώθηκε σε Ημερίδα που έλαβε χώρα στο Πάντειο Πανεπιστήμιο την 19^η Μαΐου 2000, με θέμα «Φιλοσοφικά περιοδικά στην Ελλάδα», βλ. στην *Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση*, 19, τεύχ. 56, (2002), σσ. 131-144) και Α. Γλυκοφρύδη-Λεοντσίνη, «Χρονικά Αισθητικής», *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου 1784-1974*, εκδ. από Λουκία Δρούλια/Γιούλα Κουτσοπανάγου, τόμ. 4, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Νο 103, ΕΙΕ, Αθήνα, 2008, σσ. 364-366.

⁵⁸ Βλ. Α. Γλυκοφρύδη-Λεοντσίνη, «Χρονικά αισθητικής», *ό.π.*

«το ωραίο δεν είναι παρά μία από τις πολλές αισθητικές κατηγορίες». Αντίθετα ο Γεώργιος Μουρέλος, που υπήρξε καθηγητής της φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης, εκτός από επιμέρους μελέτες του που αναφέρονται σε προβλήματα αισθητικής, στο δίτομο έργο του *Θέματα αισθητικής και φιλοσοφίας της τέχνης* (εκδ. Νεφέλη, 2 τόμοι, 1985) επιδιώκει τη σύζευξη των δύο όρων και εξετάζει, αναλύοντας διεξοδικά, τις βιολογικές, ψυχολογικές και κοινωνικές βάσεις των καλών τεχνών. Παράλληλα επιδιώκει να συλλάβει, ξεκινώντας από την ανάλυση των ίδιων των έργων τέχνης και την αντιπαράθεση κειμένων λογοτεχνικών, όλη την έκταση και την ποικιλία των προβλημάτων που έχουν σχέση με την τέχνη. Στο έργο του αυτό αναδεικνύεται η προσπάθεια να καταστεί δυνατή η αποσαφήνιση των αρχών και των προϋποθέσεων πάνω στις οποίες βασίζεται η αξιολόγηση των έργων τέχνης η οποία συνδέεται άμεσα με την αισθητική εμπειρία.

Όροι όπως αισθητική και αισθητικός κυριαρχούν σε μελέτες, άρθρα και συνθετικά έργα του Ε. Μουτσόπουλου, καθηγητή της φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και μέλος της Ακαδημίας Αθηνών⁵⁹. Ο Ε. Μουτσόπουλος, οποίος έχει ιδιαίτερα επιμείνει στο φιλοσοφικό τομέα που αναφέρεται στην αξιολογία της τέχνης, σε άρθρο του αναφέρει σχετικά με την ονοματοθεσία της αισθητικής: «ο όρος αισθητική δηλοί την συστηματική αναφοράν του στοχασμού εις τα προβλήματα που θέτουν η θεώρησις και η δημιουργία του ωραίου και των συναφών προς εκείνο κατηγοριών»⁶⁰, και επισημαίνει τη σύνδεση της με την αξιολογία. Προβαίνοντας σε μια ιστορική επισκόπηση της φιλοσοφικής αισθητικής καθορίζει επίσης τη σύγχρονη προβληματική της: «Σήμερα η αισθητική ούτε μεταφυσική του ωραίου ούτε αισθητισμός ούτε καν μόνον αξιολογούσα φιλοσοφική ενασχόλησις είναι, αλλ' αντιθέτως, επιστήμη θετική καθ' ό μέτρον εξετάζει συγκεκριμένα αισθητικά γεγονότα...»⁶¹.

⁵⁹ Βλ. Ε. Μουτσόπουλος, *Αι αισθητικάί κατηγορίαί. Εισαγωγή εις μίαν αξιολόγησιν του αισθητικού αντικειμένου*, Αθήνα, 1970. *Η αισθητική του Johannes Brahms. Φαινομενολογική Εισαγωγή στην Φιλοσοφία της Μουσικής*, 2 τόμ., Εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1986-87.

⁶⁰ Βλ. Ε. Μουτσόπουλος, *Αι αισθητικάί κατηγορίαί...*, όπ., σ. 17 κ.εξ. και Του Ιδίου, «Αισθητική και τέχνη» στο *Φιλοσοφικοί Προβληματισμοί*, τ. 1: Συνειδήσις και δημιουργία, εκδ. Τζουνάκος, Αθήνα, 1971, σ. 271.

⁶¹ Στο ίδιο, σ. 282.

Επιχειρώντας μια σύντομη επισκόπηση της νεοελληνικής αισθητικής με αναφορά σε θέματα ορισμού και ονοματοθεσίας αυτής, που απασχόλησαν τους νεοέλληνες αισθητικούς σε διάστημα δύο αιώνων, προσπάθησα στο πλαίσιο μιας ιστορικής και συστηματικής έρευνας να προσεγγίσω και την εξέλιξή της που συνδέεται με ιδεολογικούς, μεθοδολογικούς, κοινωνικούς και ιστορικούς παράγοντες. Παράλληλα προσπάθησα να αναδείξω το ιδιαίτερο ενδιαφέρον των νεοελλήνων λογίων και ακαδημαϊκών δασκάλων για τη φιλοσοφική αισθητική, ενδιαφέρον που ανευρίσκεται και ανάμεσα στους νεοέλληνες λογοτέχνες και θεωρητικούς της τέχνης οι οποίοι ασχολήθηκαν και με θέματα ορολογίας και αξιολόγησης της αισθητικής⁶².

⁶² Βλ. Δ. Α. Ανδριόπουλος, *Ιστορία της νεοελληνικής αισθητικής*, ό. π., τ. Α' και Β', και Α. Γλυκοφρύδη-Λεοντσίνη, *Αισθητική και τέχνη. Κριτικές θεωρήσεις*, ό. π., σσ. 367-410.